

Mültekâ (Koca Râgıb Paşa Ktp., nr. 531) adlı eserleri günümüze kadar ulaşan şerhlerdendir. Şârihler arasında Muhammed b. Muhammed el-Behnesî, Bostanzâde Mehmed Efendi, Mustafa Uşşâki, Murta-zâ b. Hüseyin b. Osman, Hâfızüddin en-Nablusî, Ekmeleddin Yûsuf b. İbrâhim eş-Şîrvânî, Suiçmez Mustafa Efendi b. Muhammed, Kâtib Mustafa Efendi b. Muhammed, Feyzullah b. Veliyyüddin et-Tar-sûsî de zikredilmektedir.

Mültekâ'nın belirli bir bölümünü işleyen çalışmalar arasında hac babını şerheden Kadızâde Muhammed b. Sâlih'in *Feyzû'l-ehur 'alâ menseki Mültekâ'l-ebhur'u* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2381), süt kardeşliğiyle ilgili bir hükmün iki istisnası hakkında İmamzâde Esad Efendi'nin risâleleri (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 319, vr. 112-113, Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 259, vr. 110-111; İÜ Ktp., TY, nr. 2133, vr. 229-231) ve ferâiz babını şerheden Alâeddin Ali b. Muhammed et-Tarablusî'nin *Sebkü'l-ehur 'alâ ferâ'idü Mültekâ'l-ebhur'u* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2518) sayılabilir. İbn Abdürrezzâk, *Mültekâ*'nın ferâiz babını *Qalâ'idü'l-manzûm fi muntekâ ferâ'idü'l-'ulûm* adıyla manzum hale getirmiş, yaklaşık 400 beyit olan bu eseri Muhammed Emîn İbn Âbidîn *er-Rahîku'l-mahtûm şerhu Qalâ'idü'l-manzûm* adıyla şerhetmiştir (Dimaşk 1302; *Mecmû'atü Resâ'ili İbn Âbidîn* içinde, İstanbul 1325, II, 185-260).

Mültekâ hâşiyeleri arasında Dramalı Hoca-zâde Hacı İsmâil Efendi (İstanbul 1325) ve Şeyhzâde Ali Haydar (İstanbul 1315) hâşiyeleri birçok defa basılmıştır. *Mültekâ*'nın Vahdetî, Şeyhîzâde, Sivâsî, Bâkânî şerhlerinin yanı sıra *el-Hidâye* şerhleri ve Kuhistânî'nin *Câmi'u'r-rumûz'u* gibi geç dönem Hanefî literatüründen istifade eden her iki müellif de metni tashih etmiş, satır aralarına anlamayı kolaylaştırıcı rumuzlar koymuştur.

Mültekâ'nın Türkçe tercüme ve şerhleri ayrı bir telif geleneği meydana getirmiştir. Hibri Ali Efendi'nin 1073'te (1663) tamamladığı *Zuhrü'l-âhire*'si (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 945; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 7884) *Mültekâ*'nın muhtemelen ilk Türkçe tercümesidir. Mehmed Tâhir b. Mehmed er-Rahîmî (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 788), İbrâhim b. Abdullah el-Babadâğî (Burdur İl Halk Ktp., nr. 1053) ve Mahmûd b. Abdülvehhâb el-Hâmidî'nin (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 8752) tercümeleri de zikredilmelidir. Midillili Mevkûfâtî Mehmed Efendi'nin çeviri-

risi *Mültekâ* tercümeleri içinde en meşhur olanıdır. Aslında geniş bir Türkçe şerh olan bu eseri kaleme almaya Mevkûfâtî'yi teşvik eden kişinin, döneminin edip ve ilim adamlarının Türkçe eserler yazmasına vesile olan Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa olduğu anlaşılmaktadır (Mevkûfâtî, I, 4). *el-Hidâye* ve *Mütûn-i erbaa* şerhlerinin yanı sıra nevâzil literatüründen de istifade edilerek hazırlanan bu eserin birçok baskısı yapılmıştır (Bulak 1250, 1254, 1294; Kahire 1256, 1284; İstanbul 1266, 1269, 1276, 1290, 1291, 1302, 1306, 1308, 1309, 1312, 1318, 1320). Ahmet Davudoğlu, Zülkarneyn Tatlılı ve Şevket Gürel tarafından *Mülteka Tercemesi* adıyla hazırlanan neşrinde ise (I-II, İstanbul 1980-1983, 1986) metin sadeleştirilmiş ve eserdeki bazı bahisler hafifletilmiştir. Mustafa Uysal'ın *Mültekâ* tercümesinde (İstanbul 1979) metin paragraflara ayrılmış, yeniden hareketlendirilmiş ve *Behcetü'l-Fetâvâ*, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Fetâvâ-yı Netice* gibi fetva mecmuaları, *Mecmâ'u'l-ehur*, *Ferâ'id* ve *el-Mevkûfât* şerhleriyle geç dönem Hanefî literatüründen zengin iktibaslarla açıklanmıştır.

M. D'Ohsson'un çalışmasından sonra XIX. yüzyılda Henri Sauvaire *Mültekâ* ve *Mecmâ'u'l-ehur* şerhini özet halinde Fransızca'ya tercüme etmiştir (Marseilles 1876, 1882). Joseph Schacht, tanınmış eseri *An Introduction to Islamic Law*'ın (Oxford 1969) İslâm hukukunu modern hukukun sistematik tasnifine göre tanıttığı kısmında (s. 112-198) *Mültekâ*'yı esas almış ve bu kısmı yer yer *Mültekâ*'dan yaptığı serbest tercümeyle meydana getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (nşr. Vehbî Süleyman Gävecî el-Elbânî), Beyrut 1989, I-II; Mevkûfâtî, *el-Mevkûfât: Şerh ve Terceme-i Mülteka'l-ebhur*, İstanbul 1308, I, 4; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1631; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecmâ'u'l-ehur*, Beyrut 1998, I, 490; Mustafa b. Ömer Üsküdarî, *Câmi'u'n-nukûl ve lâmi'u'l-'ukûl fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 8824, vr. 1^b; T. Thornton, *The Present State of Turkey*, London 1807, s. 91-92; Hammer, *Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, s. 10, 11; A. Ubicini, *Letters on Turkey* (trc. L. Easthope), London 1856, I, 139; J. L. Farley, *Turks and Christians*, London 1876, s. 155; Abû Bakr Effendi, *The Religious Duties of Islam as Taught and Explained* (trc. M. Brandel-Syrier), Leiden 1960, tercüme edenin girişi, s. XXIV; Savvas Pacha, *Étude sur la théorie du droit musulman*, Paris 1898; A. Heidborn, *Manuel de droit public et administratif de l'Empire ottoman*, Vienne-Leipzig 1908, I, 54; A. H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of*

Suleiman the Magnificent, Cambridge 1913, s. 153, 318; *Osmanlı Müellifleri*, I, 183-184; Serkis, *Mu'cem*, I, 13; II, 1170; B. Miller, "The Curriculum of the Palace School of the Turkish Sultans", *The MacDonald Presentation Volume*, Princeton 1933, s. 314; Brockelmann, *GAL*, II, 57; *Suppl.*, II, 643; Abdürrezzâk el-Hilâfî, *Târîhu't-ta'lim fi'l-'Irâk fi'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Bağdad 1959, s. 99; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 115; R. Levy, *The Social Structure of Islam*, Cambridge 1969, s. 268; Y. Meron, *L'obligation alimentaire entre époux en droit musulman hanefite*, Paris 1971, s. 10, 64, 65; a.m.f., "The Development of Legal Thought in Hanefi Texts", *St.I.*, XXX (1970), s. 116; Abdülcebbar Abdurrahman, *Zehâ'irü't-türâsi'l-'Arabî el-İslâmî*, Basra 1401/1981, I, 25; Şükrü Selim Has, *A Study of Ibrahim Al-Halabi with Special Reference to the Multaqa* (doktora tezi, 1981), University of Edinburgh, tür.yer.; a.m.f., "The Use of Multaqa'l-Abhur in the Ottoman Madrasas and Legal Scholarship", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 393-418; M. Akif Ersoy, *Safahat* (nşr. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1991, s. 403; *Kâmûsü'l-'alâm*, I, 568.

ŞÜKRÜ SELİM HAS

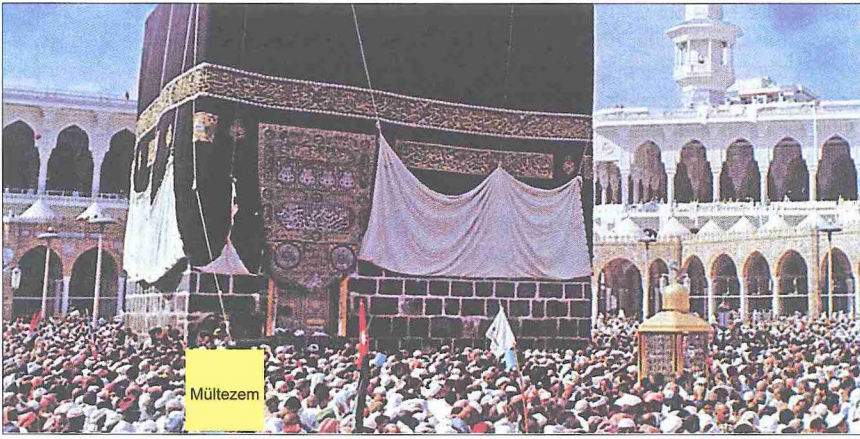
MÜLTEZEM

(الملتزم)

Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasında, dua etmenin makbul olduğu yer.

Sözlükte "sarılmak, bir yere yapışıp kalmak, ayrılmamak" anlamındaki iltizâm masdarından mekân ismi olan *mültezem* "sıkı sıkıya yapışılan yer" demektir. Hacıların tavafatı sonra burada ısrarla dua etmelerinden dolayı bu adla anılmıştır. Abdullâh b. Abbas'tan nakledilen (*el-Muvaftâ*, "Hac", 251) ve genel kabul gören rivayete göre Mültezem, Hacerülesved rüknü ile Kâbe kapısı arasında bulunan mekânın adıdır. İbn Abbas, Mültezem'in Kâbe'nin arkasında bulunduğunu ileri süren Abdullah b. Zübeyr'e burasının yaşlı Kureyş kadınlarının mültezemi olduğunu söyleyerek karşı çıkmıştır (Ezrakî, s. 247). Mültezem, "Allah'tan günahların affedilmesini dilemek amacıyla içten gelen bir duygu ile yapılan duaların kabul edildiği yer" anlamında Med'â (bazı kaynaklarda Müddeâ), "bütün kötülüklerin şerrinden sığınılan yer" mânasında Muteavvez diye de anılır. Hacerülesved ile Kâbe kapısının arasındaki mesafe yaklaşık 2 metredir. Gerek sahâbe gerekse tâbiîn ileri gelenlerinden birçoğu ayrıca Kâbe'nin etrafındaki çeşitli yerlerde, Hicr'deki altın oluk altında ve Kâbe'nin arkasında batı tarafında Rüknuylemânî'ye yakın bir yerde de dua ederdi.

Bazı hadislerde Mültezem'in duaların kabul edildiği mübarek bir yer olduğu be-

Mültezem

lirtilmiş (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 164; Muhibbuddin et-Taberî, s. 315; Kalyûbî, II, 108), Hz. Peygamber ile sahâbe ve tâbînden birçok kimsenin burada dua ettiği nakledilmiştir (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 54; Fâkihî, I, 162). Nevevî bu rivayetlerin zayıf olduğunu, ancak amellerin faziletine dair zayıf hadisler hakkında ulemânın müsamaha gösterdiğini kaydeder (*el-Mecmû'*, VIII, 260-261). Resûl-i Ekrem ve ashâbın bazı uygulamalarından hareketle (İbn Mâce, "Menâsik", 35; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 55; Nesâî, "Menâsik", 132; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 164), Hacerülesved istilâm edildikten sonra göğsü ve sağ yanağı Kâbe duvarına yaslayıp sağ el Kâbe kapısı, sol el Hacerülesved hizasına gelecek şekilde elleri dik ve açık biçimde baş üzerinden duvara uzatarak Kâbe örtüsüne sıkıca tutunup dua ve niyazda bulunmak tavsiye edilmişse de izdihamdan dolayı günümüzde bunun yapılmasına imkân yoktur. Bu sebeple Mültezem'in karşısında durularak dua edilir.

İltizam özellikle vedâ tavafindan sonra yapılır. Mâlikîler ve Hanbelîler'le Hanefî mezhebinde en sahih ve meşhur kabul edilen görüşe göre Makâm-ı İbrâhîm'in arkasında iki rek'at tavaf namazı kılıp zemzem içtikten sonra Safâ'ya çıkmadan önce Mültezem'de durup dua etmek müstehaptır. Şâfiî kaynaklarından anlaşıldığına göre kudüm tavafinın arkasından Mültezem'de dua edip iki rek'at tavaf namazı kılmak, vedâ tavafindan sonra ise iki rek'at tavaf namazını kılıp zemzem içtikten sonra Mültezem'de dua etmek menduptur (Gazzâlî, I, 258, 265; Kalyûbî, II, 108, 125; krş. Nevevî, VIII, 259).

Hac görevini ifa eden kimse vedâ tavafinı yaptıktan sonra, dilediği bir duayı veya bazı selef âlimlerinin tavsiye ettikleri ve fıkıh kitaplarında Mültezem duası diye zikredilen şu duayı okuyabilir: "Allahım! Ev senin evin, kul senin kulun ve senin kullarının çocuğudur. Emrime verdiğin vasıtalarla beni ülkelerinde dolaştırıp gezdirdin ve nimetine eriştirdin, hac ibadetini yerine getirmemde bana yardım ettin. Eğer benden razı olduysan rızanı arttır, onu eksik etme, esirgeme. Eğer razı olmadıysan nerede ise evim haline gelen ve ruhumda yer eden evinden uzaklaşmadan bana ihsanda bulun. Eğer izin verirsen artık ayrıma zamanım geldi. Senden evinden asla vazgeçmiyorum, yüz çevirmiyorum. Allahım! Bedenime sağlık ve âfiyet ihsan et, dinim konusunda beni kötülüklerden koru. Dönüşümü hayırlı kıl, ölünceye kadar beni tâat ve ibadetinden ayırma, dünya ve âhiretin iyiliklerini nasip eyle. Sen her şeye kadirsin" (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 164; İbn Kudâme, III, 462-463). Bazı Hanefî kaynaklarında bundan farklı bir dua metni de kaydedilmektedir (Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrrem el-Kirmânî, I, 627-628; Osman b. Ali ez-Zeylaî, II, 37).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Hac", 251; İbn Mâce, "Menâsik", 35; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 54, 55; Nesâî, "Menâsik", 132; Şâfiî, *el-Ûm*, Beyrut 1393/1973, II, 221; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Saîd el-Lahhâm), Beyrut 1414/1994, IV, 317-319, 500; Ezrakî, *Ah̄bâru Mekke* (Wüstenfeld), s. 246-249; Fâkihî, *Ah̄bâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullâh b. Dehîş), Mekke 1407/1986, I, 160-173, 341, 343-344; II, 291; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1352, V, 164; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 24; Gazzâlî, *İhyâ'ü*

'ulûmî'd-dîn, Kahire 1358/1939, I, 258, 265, 276-277; Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrrem el-Kirmânî, *el-Mesâlik fi'l-menâsik* (nşr. Suûd b. İbrâhîm b. Muhammed eş-Şüreym), Beyrut 1424/2003, I, 411, 625-629; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), III, 462-463; Nevevî, *el-Mecmû'*, VIII, 258-261; Muhibbuddin et-Taberî, *el-Ûrâ li-kâşîdi Ûmmi'l-kurâ* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1390/1970, s. 313-318, 557; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, II, 17, 36-37; İzzeddin İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1414/1994, I, 66-71; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kâdir* (Bulak), II, 154-155, 189; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ şerhi Minhâci't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 108, 125; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muh-târ* (Kahire), II, 499-500, 524; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 12-13; VI, 957; "Mültezem", *Mv.F*, XXXIX, 26-27.

MEHMET ŞENER

MÜLTEZİM

(bk. İLTİZAM).

MÜLÜKÜ't-TAVÂİF

(ملوك الطوائف)

Endülüs'te
1031-1090 yılları arasında
hüküm süren emirlikler.

Tavâif-i mülûk şeklinde de kullanılan tabir, Arapça *tâife* (fırka, bölük) ve *melik* (hükümdar) kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşmuştur. Genelde büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal birimleri, özeldede Endülüs Emevî Devleti'nden sonraki Abbâdîler, Âmirîler, Bekrîler, Bîrzâlîler, Cehverîler, Demmerîler, Eftasîler, Hammûdîler, Hârûnîler, Hazrûnîler, Hûdîler, Müzeynîler, Rezînîler, Tücbîler, Yefrenîler, Zîrîler ve Zünûnîler gibi ırmı civarında küçük devleti (düvelü't-tavâif) ifade eder. Endülüs Emevî Devleti'nde yaklaşık otuz yıl elinde tuttuğu hâciblik makamı vasıtasıyla iktidarın fiilî sahibi haline gelen Âmirî ailesinin 400 (1009) yılında iktidardan uzaklaştırılmasının ardından Emevî şehzadelerinin Kurtuba'da (Cordoba) taht kavgalarıyla uğraşmaları sırasında meydana gelen otorite boşluğu Endülüs'te bir kısmını nüfuzlu ailelerin, bir kısmını daha önce tayin edilmiş idarecilerin kurduğu çeşitli emirliklerin ortaya çıkmasına yol açtı. 422'de (1031) Emevî sülâlesinin şehirden sürülmesiyle Kurtuba devletinin başşehri olma imtiyazını kaybederek bu emirlikler arasında yerini aldı. Böylece ülkede merkezî idarenin yıkılma, beyliklerin kurulma süreci bitmiş ve mülûkü't-tavâif dönemi başlamış oldu.